

Verksamhetsberättelse för Grafik i Väst för år 2013

Inledning

Bildkonstens villkor har förändrats under de 23 år vi funnits. Konstbildens kommunikation är, trots att vi lever i en omnipotent kommersiell visuell kultur, lågt prioriterad. Vi ser ökade krav på bildpedagogiska insatser. GiV har kunskap och kompetens att möta dessa anspråk, men med dagens knappa medfinansiering klarar vi inte att hela skolans bildbrister.

Galleriet säljer på kommission. Vi gör utställningar hemma och borta och bjuder in utställare från när och fjärran. Grafikbankens karthurtsar har i dagsläget ca 4.500 verk av alla tänkbara grafiska tekniker och uttryck. Omfånget på konstnärliga förhållningssätt ger en mycket intressant publik utvecklingspotential.

Idag ökar polariseringen mellan vad som anses folkligt och vad som anses elitistiskt på ett oroväckande vis. I utställningsarbetet väljer vi medvetet att inte sålla utifrån konstens utseende och uttryck och avstår därmed från kortsiktiga positioneringsstrategier som är en konstscenens interna angelägenhet och helt utan intresse för publiken.

Ekonomi – krisen – gåvorna

Precis före sommaren kom en första liten varningssignal att förärljningsnivån och därmed också likviditeten sjunkit jämfört med budget och föregående år. I augusti var läget allvarligt men vi hoppades att försäljningen skulle komma igång, men inget förbättrades och vi fick ta till alla akutåtgärder i september eftersom likviditeten då var alarmerande låg. Kanske borde vi agerat snabbare?

Styrelsen diskuterade olika alternativa handlingsvägar för att komma igenom nödsituationen. Anna Larsson varslades om uppsägning till 16 december, alla utgifter minimerades, en vädjan till medlemmar att ge ekonomiskt stöd gick ut och kallelse till ett Höstmöte distribuerades.

Samtidigt pågick ett intensivt skrivande och formulerande för att få medfinansiering från offentliga källor. Medlemmar i föreningen ställde upp i

Eric Saline inviger Zines-hyllan vid årsmötet 2013

2013 års stipendiat Timothy Crisp

hög grad och på bara några veckor fick vi in 45 000 vilket är fantastiskt. Ni räddade föreningen! Göteborgs Stad gick in med ett s.k. Pronto-stöd på 20 000.

I slutet av november vände situationen plötsligt i och med ett STORT inköp av landstinget i Sörmland. Någon vecka senare fick vi besked från Västra Götalandsregionen om ett nytt projektstöd för fortsatt digitalisering på 150 000 och nästan samtidigt om nytt Pronto-stöd från Göteborgs Stad för vårens verksamhet på 35 000. Krisen var över.

Vad vi framförallt konstaterar är hur snabbt och dramatiskt situationen kan förändras då vi inte har någon ekonomisk buffert. Föreningen måste bygga upp en sådan för att kunna hantera framtida variationer i försäljning och likviditet.

På årsmötet kommer styrelsen att föreslå två åtgärder för att lite förbättra det ekonomiska läget. Dels en ändring av hur moms på provisionen dras och betalas och dels en höjning av Serviceavgiften med 100 kronor till 800 kr/år. Jämfört med en höjning till 200 kr/månad som diskuterades under krisen i höstas är detta lindrigt. **(kom till Årsmötet för att ta del av diskussionen och besluten).**

Så här ser det ut: (för detaljerad info: se bokslutet)

År	2012	2013
Omsättningen totalt	1.704.280	1.257.927
Utbetalt till konstnärer	816.327	723.137
Provisionsintäkter	401.380	345.091

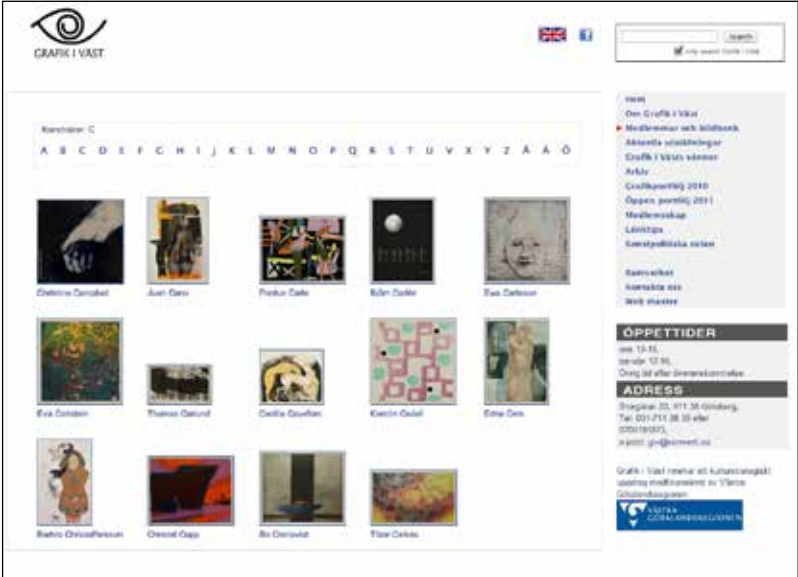
Digitaliseringen – EU ansökan

Via Grafik i Väst förmedlas en betydande utgivning av ny svensk grafik. Det är en direkt koppling till konstskapande möjligheter och kritisk bildning utifrån demokratiska värden som yttrande- ut-

trycks- och tryckfrihet. Grafikbanken består idag av ca 4.500 verk men hela tiden säljs det bilder och konstnärerna lämnar in nya verk.

2013 återupptog vi den digitalisering och publicering av GiV:s grafiksamling som påbörjats 1994, som då ledde till startandet av vår webbportal Ramverket, men idag medfinansierat av VG-regionen. Vi anställde en konstnär/medlem i föreningen som fick handledning och utbildning för arbetet.

Under våren digitaliserades drygt 1.000 grafiska verk som också publicerades provisoriskt på GiV:s hemsida, samtidigt

De digitaliserade bilderna finns tillfälligt publicerade på www.ramverk.se/giv/artists/index2.html

Anna Larsson och Claire Hannica

som en detaljerad databas byggdes helt ideellt. Digitaliseringsarbetet blir naturligtvis aldrig avslutat och vi brinner för att fortsätta. Det är alltså en oerhört dynamisk och spännande situation.

Denna dubbla satsning på visning och försäljning av konstgrafik via internet är något vi tänker utveckla för att bredda konstgrafikens tillgänglighet och att öka konstnärernas inkomster av sitt arbete genom höjd försäljning direkt eller indirekt.

GiV ansökte och fick förnyad medfinansiering med 150 000 från VG-regionen för fortsatt digitalisering 2014 men vi vet att det behövs andra offentliga tillskott för att arbetet skall kunna fortsätta som vi önskar och planerar. En sökbar bilddatabas på nätet är nödvändig och den kan vi inte konstruera själva. Ett regelbundet informationsmaterial om det senaste kvartalets nya grafik skall också produceras och distribueras. Där tillkommer kostnader.

Från Göteborgs Stad sökte vi och fick medfinansiering för utställningsverksamheten, både för hösten 2013 (men också för våren 2014). 20 000 respektive 35 000 kronor.

Ett grundligt och gediget arbete lades ner på en ansökan för *Utställningsarrangörer* från Kulturrådet i oktober. Nina Bondeson och Göran Boardy uppvaktade Kulturrådet och hade ett, som vi tyckte då, givande samtal. Men vad vet man? I januari 2014 fick vi avslag. Tungt men vi reser oss och laddar om!

Ansökningarna till Längmanska, Bildkonstnärnsfonden och Helge Ax:son Johnsons Stiftelse hade inte besvarats till skrivningen av 2012 års verksamhetsberättelse. Här kan vi meddela att vi fick avslag på alla tre.

"Journeyman's walk" är titeln eller åtminstone arbetsnamnet på den ansökan till "Kreativa Europa" dvs EU, som påbörjades i slutet av året. Kontentan där är att få till stånd ett slags moderna gällvandringar mellan grafikverkstäder i några Europeiska länder. I planerna ser det idag ut som att Grafik i Väst skall stå som projektägare och alltså sköta administration mm kring detta, med hjälp av ytterligare anställd naturligtvis. Vad detta leder till vet vi inte i dagsläget. (se också sid 5)

vernissage Göteborgs Konstskola

Katherine Van Uytrecht

Externt – Utåtriktat

Utställningarna

Galleriet var öppet 200 dagar under 43 veckor. Summan besökare var 2183 och ger ett genomsnitt på 11 besökare per dag. Lite bättre än förra året.

Hemsidan – Facebook

Under året har Maria Olausson succesivt lagt ut de nu digitaliserade bilderna i små bildspel på: <http://ramverk.se/giv/artists/index2>

En uppdatering pågår av hemsidans utseende och länksystem. Styrelsen för en kontinuerlig diskussion med vår webmaster Leif Robertsson om tillägg och ändringar. *Statistik:* Hemsidorna får mellan 5500 och 8000 träffar per dag. 2.077.914 individuella träffar totalt under året.

Facebook sköts av sekreteraren. Där läggs inbjudningar till vernissager, fotoreportage från dessa evenemang och liknande. Antalet besök och "like" där ökar stadigt. "Grafik i Väst Gallery" heter vi.

Kulturstrategiskt uppdrag

Under våren redovisade vi det kulturstrategiska uppdrag (KSU) vi innehaft mellan 2010 – 2012. En rapport skrevs, ekonomirapporter och verksamhetsberättelser för perioden sammanställdes och skickades till VG-regionen. Det idag pågående uppdraget skall delredovisas med hjälp av våra verksamhetsberättelser och bokslut, enligt överenskommelse.

Ea ten Kate presenterar föreningens förste Hedersmedlem Rembrandt van Rijn. foto: Leif Samuelsson

Göteborgs Kulturkalas

Under kulturkalaset i augusti i år deltog GiV med öppettider och verksamhet för kulturkalaset publik. Kalaset sammanföll med utställningen av våra nya medlemmar. I samband med detta passade vi på att utnämna vår första Hedersmedlem: Rembrandt van Rijn. Allmänt om detta kan sägas att kommunikationen från Kalasets sida var bristfällig. Vi fick aldrig veta vad de övriga gallerierna föreslog eller planerade. Beslut om öppettider och annat kom i form av envägs-meddelanden. Publiktillströmningen var inte heller något att yvas över. Hur vi ska ställa oss inför kommande "kalas" återstår att besluta.

Storgatans dag

Storgatans dag inföll under den period då Göteborgs Konstskola ställde ut på galleriet och de valde att hålla galleriet öppet extra denna dag. Solen sken och det blev trivsamt.

Samarbeten

Grafiska Sällskapet och Grafik i Väst samarbetar kring temat "Artist's Books, Zines & konstnärlig kunskapsproduktion" på 2014 års Supermarket i Kulturhuset i Stockholm. Detta planerades och ansöktes under hösten 2013. Därför presenterar vi följande ur vår ansökan här:

"Vi kommer att visa ett urval olika v Artist's Books och olika Zines av JARKO och andra konstnärer. Tillsammans planerar vi också en paneldiskussion, där några (hemliga) konstnärer diskuterar arbetet med Artist Books (text eller bilder eller både och), och två föreläsningar.

Nina Bondeson kommer att tala under rubriken: "Förslag från en trans-intellektuell erfarenhet - att utvidga konstfältet och inte bara prata om det."

Roland Ljungberg kommer utifrån olika exempel på Artist Books diskutera konstformens möjligheter att kommunicera resultat och processer i konstnärlig forskning."

En dokumentation och redovisning av detta framträdande kommer i nästa års verksamhetsberättelse.

levin 031-62 42 02 • E-post: kultur@gp.se

KONSTLÖRDAG 23/11-13

Claire Hannicq
 ■ Grafik i Väst
 ■ t o m 27 november

Den enkla påtagligheten blir märkligt vidsträckt i Claire Hannicqs verk. Hon är en ung konstnär från Strasbourg som finstämt kopplar samman grafik och mineraler så att osynliga trädar spänns mellan tänkt världsrymd och stundens lilla nuplats, mellan bergskedjors tillkomst, stadsbygge och alltings ödeläggelse. Eller framväxt. *Cykler* kallar hon sin utställning.

Vi förflyttas mellan svart och vitt, mellan tyngd och lätthet. Sten, trä, papper och metall är hennes grundämnen. Hon etsar zinkplåt till successiv upplösning, avtrycken går från ljus till djup svärta. Ordöst, vackert, och egentligen brutalt fast väldigt tyst.

Några svartdoppade, oregelbundna stenar vilar i rummets ena hörn, som gåtfull rymdmateria. De får svar i form av poröst luftiga sten-porträtt i andra änden av rummet – i ljusst gråsvävande avtryck. Sekunden gränsar till evighet. Samtidigt kretsar Hannicq mycket kring "avbild". Kring grafik som materia, materia som bild ...

En fiktiv litografisk bergskedja vecklas ut, dvs visar sig bestå av omflyttbara kort, en 1800-talslek med det oändliga landskapet (kallad Myriorama). Dessutom kan vi se hela bergskedjans insida!

Och så tycks hon gärna jobba, med komponenter och begrepp som är beredda att byta plats och ge nya perspektiv. Efteråt tänker jag att utgångspunkten Strasbourg, mitt i Europa, med erfarenhet av medeltid, världskrig och mycket mer har sin betydelse.

Linus Krantz, Nora Hammenberg, Elias Borens-
tein, Nils Bengtsson Blomstrand från Göte-
borgs Konstskola

Begreppsverkstan

Syftet med Begreppsverkstan är inte att tala om konst för att tala om konst. Det handlar om att ta strid för tolkningsföreträde och på så sätt skapa handlingsutrymme för det kvalitativa innehåll som utvidgar konstens språk och möjligheter.

Kring årsskiftet övertog Göran Boardy rollen som webmaster, och sajten strukturerades om samt en omarbetad layout infördes. Flera nya inlägg och texter plus bilder publicerades. Sedan avtog aktiviteten. Troligen som ett direkt resultat av hur situationen är för många konstnärer: det är svårt att hinna allt man skall och bör...

Adoptionscentret har varit aktivt hela perioden, dock inte i samma omfattning som inledningsvis. Detta framförallt beroende på att vi konstnärer tycks skeptiska eller räddhågsna till att "adoptera" en politiker. Men här finns definitivt material till en kul och intressant utställning!

Ordföraren och sekreteraren deltog en höstkväll på en informationsträff om Crowdfunding som VG-regionen arrangerade. Vi funderar på att genomföra ett pilotprojekt finansierat på detta vis under Begreppsverkstans hatt, men detta ligger i vänteläge i skrivande stund.

Johan Rikenberg

Endegra

Endegra: European Network for Development and Education in printmaking, är ett nätverk som upprättats mellan konstgrafiska verkstäder i Europa: i dagsläget är det verkstäder från Finland, Sverige, Ryssland, Estland, Litauen, Tyskland, Danmark, Island, Grönland, Frankrike. Meningen är att fylla ett behov av utbyte mellan avancerade utövare inom det konstgrafiska området.

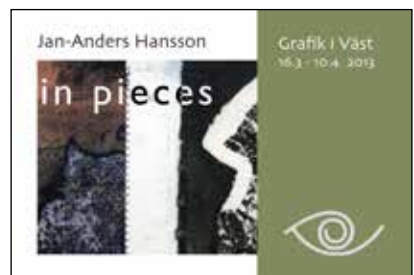
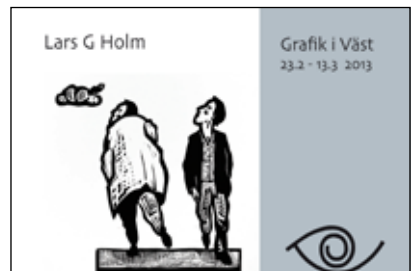
Storgatans dag

Vi skickade Jim Berggren på en tredagars kurs under hösten, arrangerad av VG-regionen, om hur man söker EU-finansiering. Det har resulterat i att vi nu i samförstånd med Endegra-nätverket förbereder en dylik: "Journeyman's walk founded in material based art and practical art making" är titeln. Mer om detta kommer i

nästa verksamhetsberättelse.

Grafik i Väst presenterar

Under 2013 har Grafik i Väst, dels på hemsidan, dels i ett av skyltfönstren mot Storgatan, presenterat en medlem i taget samtidigt med pågåen-

Helena Bergström, Bronarp
 Inna Eklund, Skövde
 Nina Ekman, Göteborg
 Mikaela Hallberg, Lerum
 Pia Kullberg, Lerum
 Johanna Lennström, Göteborg
 Christa Linder, Göteborg
 Hanna Degerblad, Borås
 Inna Eklund, Skövde
 Gun-Louise Samuelsson
 Mikaela Hallberg, Lerum
 Lilla-Lena Wernström, Västra
 Malmö
 Margareta Ekstrand
 Agneta Ohlsson, Lerum
 Hedvigsson, Borås

Nya medlemmar 2013

Grafik i Väst

14.8 - 4.9 2013

de utställningsperiod på galleriet men även under säsongsupphållen.

Urvalet har skett enväldigt av Marjut Börjesson. Utgångspunkten är medlemslistan, grafikbanken och nyinlämnat material. Bytena sker ungefär var tredje vecka och hittills har följande 16 medlemmar presenterats under 2013: Vilma Lundholm, Göteborg (dec. 2012- jan. 2013), Juan Cano, Malmö (jan), Lisa Larsson, Sigtuna (feb), Dagny Mikko, Skövde (feb-mar), Rolf Gustafsson, Åmål (mar-apr), Lisa Andrén, Värmdö (apr-maj), Björn Krestesen, Stockholm (maj), Josefin Wedel, Leksand (maj-jun), Vera Ohlsson, Malmö (jun-jul), Nils-Erik Mattsson, Göteborg (aug-sep), Ulrika Andersson, Stockholm (sep), Margita Dahlström, Dyltabruk (sep-okt), Lars Rylander, Ljungskile (okt-nov), Lise Lundgren, Hägersten (nov), Birgitta Brorström, Stockholm (nov-dec), Leif Robertsson, Alingsås (dec 2013-jan 2014)

Internt

Verksamhetsplan 2014

Under hösten, mitt i den ekonomiska krisen, formulerade styrelsen en Verksamhetsplan för 2014. Den finns som bilaga till detta dokument.

Medlemmarna

Medlemshistorik: 14 nya medlemmar valdes in, 24 vilande medlemmar av totalt 262, 172 kvinnor / 90 män. Totalt avslutades 5 st medlemskap: 1 avliden, 4 utträde på egen begäran, 116 medlemmar bor i Västra Götaland., 72 kvinnor / 44 män, 9 medlemmar bor i annat land än Sverige: 8 kvinnor, 1 man.

Maria Olausson digitaliserar grafikbanken

Stödmedlemmarna

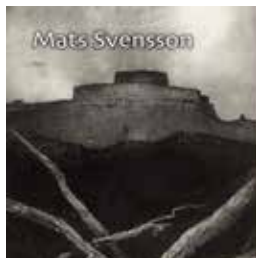
Vi hade 39 stödjande medlemmar vid årets slut. Stödmedlemsföreningen behöver tas om hand, vitaliseras och bli fler. Här finns alla möjligheter för den intresserade medlemmen i föreningen att enskilt eller i grupp göra en insats!

GiV-bladet

Fyra GiV-blad har skickats ut till medlemmarna. De har innehållit kallelser till möten, aktuell information och liknande. Naturligtvis är det möjligt för var och en medlem att skicka in material av allmänt intresse för spridning denna väg. Styrelsen förbehåller sig rätten att redigera sådana texter.

Jämställdhet

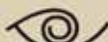
Könsfördelningen är relativt jämn i vår verksamhet 40 % män, 60% kvinnor vilket följer normen för ideella föreningar. Vi beaktar jämställdhetsaspekterna när vi väljer till förtroendeposter och könsfördelningen i de ideellt arbetande grupperna är viktig. Även vid planering av utställnings-

Mats Svensson

Grafik i Väst

7.9 - 25.9 2013

Mia Jarnsjö

Grafik i Väst

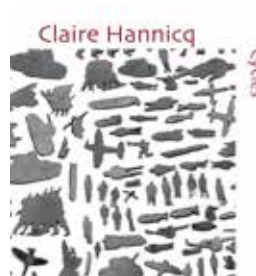
28.9 - 16.10 2013

Asa Kvistberg

Grafik i Väst

12.10 - 5.11 2013

Claire Hannicq

Grafik i Väst

9.11 - 22.11 2013

Johan Rikenberg

Grafik i Väst

30.11 - 18.12 2013

verksamheten har vi ett jämställdhetsperspektiv för att få en rättvisande könsfördelning på utställande konstnärer.

Tillgänglighet

I konsten pågår ett intensivt arbete för att lindra konsekvenserna av samhälleliga funktionsnedsättningar, som bristande ansvar för den kritiska bildningen. Given adekvata handlingsutrymmen, ger konsten goda verktyg att kritisera kulturen; det samhälle vi bygger.

Vad som är en funktionsnedsättning är i högsta grad relativt och beroende av den samhälleliga kontexten. I arbetet för att göra verksamheten tillgänglig satsar vi mycket på den digitala bildbank som är under byggnad. Via en utvecklad och lätt sökbar bildbank med högkvalitativa bilder på nätet kommer vi att kunna nå en bredare publik, både yngre och äldre men också personer med funktionsnedsättningar. I den praktiska verkligheten skall vi göra lokalen tillgängligare genom införskaffande av ramp och montering av ledstänger. Akustiken i galleriet har vi redan förbättrat med ljuddämpande skivor. Belysningen har vi gjort bländfri och jämn.

Stipendiaten

Vi ändrade rutinerna för hur Grafik i Västs stipendiat skall nomineras och utses. Ett utskick gjordes till landets konstutbildningar (med grafik på

Från Jukka Vänttinen's vernissage

schemat) som uppstår statsbidrag, där vi bad dem nominera någon av sina studenter. Ur de inkomna förslagen valde styrelsen Timothy Crisp som just nu har en projektplats på Kungliga Konsthögskolan i Stockholm, där han arbetar med inriktning på grafik. Timothy kommer att ställa ut på galleriet i december 2014.

Fakturor, grafikbanken och filemaker

Efter semesterstängningen började Anna använda det nya register- och fakturasystemet. Det integrerar grafikbanken, fakturorna, medlemmar och kunder i samma relaterade databas. Vissa mindre buggar har rättats till efterhand och något återstår ännu

att fixa. Men i huvudsak fungerar det som tänkt!

Arbetsgrupperna

Utställningsgruppen: har under 2013 haft följande medlemmar: Maria Olausson, Åsa Dahlbeck, Ann Löwenstein, Anita Johansson, Eric Saline, Jon Forssman, Leif Samuelsson, Marjut Börjesson o Nils-Erik Mattsson. Gruppen

Ur GP oktober 2013

Mia Jarnsjö:

Grafik i Väst

Att Mia Jarnsjö är målare kan man nog se också i hennes grafik. Metoden collografi (eller kartongtryck) är fiffig genom att kombinera högtryck med reliefmöjligheter och djuptryck (där ristade linjer tecknas ut). Man kan också lägga in till exempel textila strukturer. Hon skapar bilder som söker det behagliga, rör sig över ytorna och spänner inte direkt tältduk över hemliga rum. Hon tar skickligt vara på färgtransparens, klar lyster och skikt-känsla mellan mer silvertäppta områden. Det organiskt halvabstrakta språket tycks mig vila i en femtitalistisk ton med tillskott av popklarare 60-tal.

Lisbet Ahnoff

GÖTEBORGS KULTURKALAS
13-18 AUGUSTI 2013. FRI ENTRÉ

TILLGÄNGLIGHET | MLJÖ | SELECT LANGUAGE

MITT PERSONLIGA PROGRAM | ANTAL: 0

BOKV FÖR ATT SÖKA PROGRAM | SÖK

START | PROGRAM | FESTPLATSER | OM KULTURKALASET | NYHETER | KONTAKT

PROGRAM | KULTUR | MUSIK | BARN & FAMILJ | AKTIVITETER & SPORT | MAT & DRICK | MARKNAD

KONSTGRAFIK
15 NYA KONSTNÄRER I GRAFIK I VÄST PRESENTERAS

Grafik i Väst är en ideell förening med 259 konstnärer från Sverige, Norden, England och Irland och Lillaen, som främjande för ett aktivt uttryck i Göteborg i 20 år. Förutom att visa och sälja medlemmarnas egen grafik, arbetar vi aktivt för att sprida kunskap konstformerna uttryck & möjligheter.

Under Kulturkalaset presenterar de konstgrafik från 15 nyvalda medlemmar.

På torsdagskvällen mellan kl. 17-21 utnämner Grafik i Väst Årets hedersmedlem: Rambrant van Rijn som utmärkt sig inom konstgrafik. En ten Kate från Grafik i Väst kommer att finnas på plats för att prata om grafik och visa olika exempel ur galleriets grafikbank. Hon berättar också kort om Rambrant.

har haft 8 möten under 2013 samt ett arbetsmöte där vi snyggt till galleriet.

Utställningsgruppens arbete består i att organisera utställningarna på föreningens galleri på Storgatan. En gång om året samlas vi och går igenom ansökningarna, och bestämmer vilka som ska ställa ut nästkommande år. Tillsammans med styrelsen utser vi även vilka konstnärer som ska bjudas in att ställa ut på galleriet. Det brukar vara två stycken.

Våren 2013 fick Grafik i Väst en inbjudan från Norra Hallands Konstförening att ordna en stor utställning med grafik på Konsthallen Fyren i Kungsbacka i januari/februari 2014. För arbetet med denna utställning formades en intern arbetsgrupp bestående av Jon Forssman, Nils-Erik Mattsson, Maria Olausson och Leif Samuelsson. Utöver dessa har Gunilla Olsson och Helene Wedel från Kungs-

Göran Boardy hälsar Torben Søborg från Næstved välkommen. foto Leif Samuelsson

Höstmötet 2 november. Från vänster: Klas Reinholdsson, Jacqueline Nowicka, Ea ten Kate, Leif Samuelsson, Marie Falksten, Mikael Wernmarker, Leif Robertsson, Marjut Börjesson, Anna Larsson, Eva Skogar, Anki Lehtin, Margé Westh, Gun Ulriksson, Ingegerd Hyllén-Cavallius, Maria Olausson, Nils-Erik Mattsson, Christina Ringsberg, Carina Fihn, Jim Berggren, Göran Boardy (Eric Saline hann gå)

backa ingått i arbetsgruppen.

Invalsjuryn: bestod av Leif Samuelsson, Ea ten Kate, Inge-la Palmertz

Helgvaktningen: Ann-Charlotte Lundgren har administrerat helgvaktningen. Akuta situationer sköts av Alice Berggren och Maria Olausson.

Webbmaster: Leif Robertsson

Revisorerna: Ordinarie: INA Jansson med personlig suppleant Maria Heed

samt Leif Robertsson med personlig suppleant Mats Nielsen

Valberedningen: Jan Bringevik, Marie Falksten

Styrelsen

Styrelsen har haft 11 protokollförda möten under året. På årsmötet 2013 avtackades Jan Bringevik och Klas Reinholdson valdes in som ledamot i styrelsen.

Göteborg 14-02-20

Nina Bondeson/ordförande

Eric Saline/kassör

Göran Boardy/sekreterare

Klas Reinholdson

Ea ten Kate

Jacqueline Nowicka

Alla foton i verksamhetsberättelsen av Göran Boardy om inget annat angivits